

BELLE TEN

Cilt: V

Temmuz 1941

Sayı: 19

ANADOLU BAKIR ÇAĞI VE ETİ SEKENESİNİN KRANİYOLOJİK TETKİKİ

Dr. Muzaffer Süleyman ŞENYÜREK

Antropoloji Doçenti

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara

Bu etüt Hisarlık, Babaköy, Kusura, Ahlatlıbel, Alışar, Alacahöyük, Arslantepe, Tilkitepe ve Dündartepede bulunan kafaların tetkikinden çıkmıştır [1]. Bu iskeletlerin bir çoğu profesör Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından neşredilmiştir [2]. Bu yeni etüt ise daha ziyade bir sentezdir. Bu etüt esnasında gösterdiği alâkadan ve yapmış olduğu faydeli telkinlerden dolayı kıymetli profesörümüz Dr. Şevket Aziz Kansu'ya teşekkür etmeyi bir vazife biliyorum.

Anadolunun muhtelif bölgelerinden gelen bu kafalar bize eski Anadolu sekenelerinin antropolojik durumu hakkında bir fikir vermeye kâfidir. Bu iskeletlerin ekserisi müzemizde mevcuttur. Mevcut olan kafaların hepsi üzerinde morfolojik müşahedeler yaptım ve bunların bir kısmını ölçtüm. Diğer bir kısmının ölçülerini de muhtelif müelliflerden aldım. Bu etütte çok kırık ve doğru ölçülerin alınmasına müsait olmıyan kafalar nazarı itibara alın-

[1] Tilkitepe iskeletleri yakında profesör Şevket Aziz Kansu tarafından mufassalan neşredilecektir. Bu kafaları ve neşredilmemiş Alacahöyük kafalarını ölçmeme müsaade ettiği için profesör Şevket Aziz Kansu'ya müteşekkirim.

Dündartepe kazısında (Samsun) Kılıç Kökten ve Tahsin Özgüç bakır çağı tabakasında 6-7 yaşlarında bir çocuk kafası bulmuşlardır. Dolichocephal olan bu çocuk diğer Anadolu bakır çağı kafaları tipindedir.

[2] Bibliografyaya bak.

mamıştır. Alışar kafalarının bizde yalnız bir kısmı mevcut olduğundan bunların ve Hısarlık kafalarının ölçüleri Dr. Krogman'ın (1937) raporundan alınmıştır. Babaköy kafasının ölçüleri Angel'den (1939) ve Ahlatlıbel, Kusura, iki Alacahöyük ve Arslantepe kafalarının ölçüleri de profesör Şevket Aziz Kansunun raporlarından (1937 - 1939) alınmıştır.

Muhtelif istasyonlarda bulunmuş olan kafaların ölçülerinin umumî vasatileri tablo I ve II de gösterilmiştir. Fakat bu etütte kafa karinesi 80 ve daha fazla olan kafaları diğerlerinden ayırarak tetkik etmek daha faideli görülmüştür. Armenoid ırk meselesinin tetkiki için brachykaphal kafaların ayrıca tetkiki icap ettiğinden bunların ayrı bir liste halinde verilmesi münasip görülmüştür. Şu halde bu etütte bu devirlerin sekencesini iki gruba ayırmış oluyoruz: 1). Kafa karinesi 80 nin dununda olanlar (Tablo III ve V), 2) kafa karinesi 80nin fevkinde olanlar (Tablo IV ve VI).

KALKOLİTİK VE BAKIR ÇAĞI KAFALARI

Grup 1 (Tablo III)

Anadolu kalkolitik ve bakır çağı kafalarının ekseriyeti dolichocephal ve mesocephaldir. Muhtelif istasyonların vasatî kafa karineleri birbirine çok yakındır. Yani bu bakımdan Anadolunun kalkolitik ve bakır çağı sekenceleri mütecanis bir kitle teşkil ediyorlardı.

İrtifa-uzunluk karinesi mütehavvildir. Babaköy ve Alışar kafaları hypsikephal (uzunluğuna nazaran yüksek kafa), Ahlatlıbel ve Tilkitepe bakır çağı kafaları orthocephal (uzunluğuna nazaran vasat irtifada kafa) ve Kusura ve Tilkitepe kalkolitik kafaları da chamaecephaldir (uzunluğuna nazaran alçak kafa). Buna mukabil porion-bregma irtifa uzunluk karinesinde ekseriyet orthocephal gruptadır. İrtifa-Genişlik karinesinde Babaköy, Alışar ve Ahlatlıbel kafaları akrocephal (genişliğine nazaran yüksek kafa) Tilkitepe kafaları metricephal (genişliğine nazaran vasat irtifada kafa) ve Kusura kafaları tapelnocephaldir (genişliğine nazaran alçak kafa). Porion-bregma irtifa-Genişlik karinesinde ekseriyet metriokrandır.

Üst yüz karinesinde ekseriyet mesendir (genişliğine nazaran vasat irtifada yüz). Lepten yani nisbeten uzun yüzlü olan Alışar bakır çağı kafaları buna bir istisna teşkil eder. Göz çukuru kari-

nesi mütehavvildir. Alishar kalkolitik kafaları hypsikonchdur (genişliğine nazaran yüksek göz çukuru); buna mukabil Babaköy, Alishar bakır çağı ve Alacahöyük kafaları mesokonch (genişliğine nazaran vasat irtifada göz çukuru) ve Tilkitepe bakır çağı ve Kusura kafaları da chamaekonchdur (genişliğine nazaran alçak göz çukuru). Burun karinesinde Babaköy kafası leptorrhin (dar burun) ve Tilkitepe, Alacahöyük ve Alishar kalkolitik kafaları mesorrhindir (vasat genişlikte burun). Alishar bakır çağı ve Kusura kafaları hafifçe chamaerrhindir (geniş burun). Fakat bu kafalarda hiçbir zenci alâimi yoktur.

Kalkolitik ve bakır çağı kafaları umumiyetle zaif adaleli ve modern tiptedir. Fakat Babaköyden (Angel, 1939) gelen kafa ile Tilkitepeden gelen kafalarda adale irtikâz yerleri ve kaş kemerleri kuvvetlidir. O halde kalkolitik ve bakır çağlarında Anadolu da iki nevi dolichocephal kafa tefrik edebiliriz. Bunlardan birincisi, ki ekseriyet bu tipe mensuptur, Akdeniz ırkı tipinde dolichocephallerdir. Babaköy kafası ile Tilkitepede bulunan dolichocephaller ise daha iptidai bir tipi temsil eden Eurafrican tiptedir. Bu ikinci tipte kaş kemerleri barizdir, alın geriye kaçıktır, kafa scaphoiddir ve ve adale irtikâz yerleri kuvvetlidir.

Anadoluda kalkolitik ve bakır çağlarında görülen iki dolichocephal tip eski Mezopotamyada da mevcuttur. Profesör Buxton (1931) Kiş şehrinin şark semtinde bulunan İngharrada eski bir Sumer sarayından çıkarılan kafalar arasında üç tip tefrik etmiştir. Bu tiplerden ikisi dolichocephal ve üçüncüsü de brachycephaldir. Birinci dolichocephal tipte kafa büyüktür, alın geriye kaçıktır ve kaş kemerleri barizdir. Bu Sergi'nin Eurafrican dediği tiptir. İkinci dolichocephal tip daha küçüktür, kafa çevreleri daha yuvarlaktır ve adale irtikâz yerleri zayıftır. Daha nahif görünen bu kafalar Akdeniz ırkı tipindedir.

Al-ubaid ve Ur'da bulunan ve Sir Arthur Keith tarafından (1927) tetkik edilen kafalarla, R. Ehrich'in (1938) Yorgantepeden bildirdiği kafalar da Eurafrican tiptedir.

Profesör Buxton Kiş'de bir üçüncü tip daha tefrik etmiştir. Bu tip brachycephaldir ve kafanın arkası yassıdır. Fakat bu tip nadirdir. 36 kafa içinden yalnız dördü bu üçüncü tipe mensuptur. Armenoid ırkı temsil etmekte olan bu üçüncü tip, ileride göreceğimiz gibi, Eski Anadolu da, hiç olmazsa tetkik edilen istasyonlarda, mevcut değildir.

Grup II (Tablo IV)

Kalkolitik ve bakır devirlerinin brachykephal kafaları ancak mutedil derecede brachykephaldirler. Bu kafaların hiç birisinde plano-occipital yassılık, kafa tasının arkasının yassılığı, yoktur. Bu devirlerin bütün brachykephal kafalarında kafanın arkası yuvarlaktır. Bu kafalar alpin ırkına mensup brachykephalleri temsil etmektedirler.

Bu münasebetle Alacahöyükte bulunan kafaları tetkik etmek faydeli olacaktır. Alacahöyükte bulunan ve profesör Şevket Aziz Kansu (1937) tarafından tetkik edilen iki brachykephal kafa «Kıral mezarlarından» çıkarılmıştır. Son zamanlarda Alacahöyükte bulunan dört yeni kafa daha ölçtüm. Alacahöyük şehrinin içinde bulunan ve düşen taşlar altında öldükleri zannedilen bu şahıslardan biri brachykephal ve diğerleri dolichocephal ve mesokephaldir. Bu dolichocephal ve mesokephal kafalar diğer bakır çağı istasyonlarında bulunan kafalara benzemektedir (Tablo III). Bu kafaların Anadolunun esas bakır çağı sekencesine ait oldukları görülmektedir. Brachykephal kafalar da ihtimal müstevlilere ve hâkim aristokrat unsura aittir.

Von Luschan [3] Anadolunun ilk sekencesinin armenoid tipte brachykephaller olduğunu ve dolichocephallerin buraya daha sonradan geldiklerini söylemiştir. Eugen Fischer de [4], herhalde Von Luschandın mülhem olarak, Anadolunun milâttan evvel 1500 senesine kadar hâkim unsurunun armenoid tipte brachykephaller olduğunu iddia etmiştir.

Anadolu kalkolitik ve bakır çağı kafalarının yüzde 84 ü yani büyük bir ekseriyeti dolichocephal ve mesokephaldir. Bu netice Von Luschan'ın ve Eugen Fischer'in fikirlerinin yanlış olduğunu göstermektedir. Bu devirlerde brachykephal kafalar pek nadirdir ve bu brachykephal kafaların müstevlilere ait olması muhtemeldir. Bu tetkik Anadolunun bilinen en eski sekencesinin hâkim unsurunun dolichocephal ve mesokephal olduğunu göstermiştir.

[3] Luschan, Von F. 1911. The early inhabitants of western Asia. The journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.

[4] Fischer, E. 1923. «Spezielle anthropologie: Rassenlehre», Anthropologie, unter Leitung Von G. Schwalbe und E. Fischer «Die Kultur der Gegenwart». hrsg. Von P. Hinneberg. 3. tell, 5 abt. (Leipzig und Berlin). (Krogman, 1937, tarafından iktibas edilmiştir.

TUNÇ VE ETİ DEVRİ KAFALARI

Aşağıda verdiğimiz izahat, Alışar, Kusura ve Arslantepe kafalarının tetkikinden çıkmıştır. Dr. Von der Osten'e göre (1937) bu devirlerin, umumî mânada, muasırı olan Hisarlık III kafaları da ölçüler listesine dahil edilmiştir.

Otuz iki kalkolitik ve bakır çağı kâhil kafasından yalnız beş tanesi yani kafaların yalnız yüzde 16 sı brachykephaldir [5]. Buna mukabil Tunç ve Eti devirlerinde, Eti imparatorluğunun haricinde kalan Hisarlık III dahil olmak üzere, kafaların yüzde 42 si brachykephaldir. Hisarlık III kafalarını hariç tutarsak, Eti imparatorluğuna dahil bulunan Alışar, Kusura ve Arslantepe kafalarının yüzde ellisi brachykephaldir.

Bu rakamlardan Etilerin ekseriyetle brachykephal müstevliler oldukları görülmektedir (keza tablo I ve II de Alışar ve Kusura bakır çağı ve Eti kafalarının kafa karinelerini mukayese ediniz). Simdi bu devrin kafalarını bakır devrinde yaptığımız gibi ikiye ayırarak tetkik edelim.

Grup I (Tablo V)

Bu grup dolichocephal ve mesocephaldir. Bu kafalar esas itibariyle bakır çağı seknesinin mensup olduğu gruba dahildir (şekil 7 ile diğer şekilleri mukayese ediniz). Yalnız yeni gelen Eti kanı ile bu kafalar biraz tadil edilmiştir. Eti devrinin bu dolichocephal ve mesocephal kafalarını bakır çağı seknesinin devamı olarak kabul edebiliriz. Yâni antropolojik deliller Etilerin yerli halkı imha etmediklerini bilâkis onlarla kaynaştıklarını ve onları temsile çalıştıklarını ima etmektedir.

Grup II (Tablo VI)

Muhtelif istasyonlardan gelen kafaların vasati kafa karinesi 82-83 tür. İrtifa-uzunluk karinesi orthocephal (uzunluğuna nazaran vasat irtifada kafa) ve hypsikephaldir (uzunluğuna nazaran yüksek kafa). Fakat porion-bregma irtifa-uzunluk karinesi hepsinde hypsikephaldir. İrtifa-genişlik karinesi tapeinocephal (genişliğine nazaran alçak kafa) ve metriokephaldir (genişliğine nazaran vasat irtifada kafa). Keza porion-bregma irtifa-genişlik karinesi de ta-

[5] Kusurada bulunan ve şekil 5 te gösterilen brachykephal çocuk kafası (No. 94. 26) sayılmamıştır.

peinokran ve metriokrandır. Burun karinesi mütehavvildir ve ekseriyet mesorrhin (vasat genişlikte burun) ve chamaerrhindir (geniş burun). Üst yüz karinesi euryen ve mesendir. Yani yüz nisbeten kısadır. Göz çukuru karinesi mütehavvildir.

Burada bir kafa üzerinde durmak lâzımdır. Alisharda Eti tabakasında bulunan bx 43 numaralı kafa haizi ehemmiyettir. Bu kafada kafa damının üstü düzdür ve burun kemikleri zencilerde olduğu gibi yassı ve geniştir. Burun karinesi 55 tir, yani chamaerrhindir. Oldukça bariz bir alveolar prognatizma da mevcuttur. Bu kafa diğer Eti kafalarından farklıdır ve bir zenciye daha doğrusu bir negroid'e aittir [6]. Fakat kafa karinsinin de gösterdiği gibi (kafa karinesi 81. 9) bu kafaya Eti kanı karışmıştır.

Etilerin Mısırlılarla sıkı temasta bulduklarını bize tarihî belgeler göstermektedir. Boğazköyde bulunan bir mektuptan Etilerin zenci köle kullandıkları anlaşılmaktadır [7]. Akat lisanında ve çivi yazısı ile yazılmış olan bu mektup profesör Landsberger'e göre İkinci Ramses tarafından Hatusil'e gönderilmiştir. Bu mektupta birkaç erkek zenci kölenin ve birkaç (ikiden fazla) dişi zenci kölenin gönderildiği bildirilmektedir. Böylece Etiler arasında bir negroid şahsın mevcudiyeti kolayca anlaşılmaktadır. Genç bir şahsa ait olan bu negroid tipteki kafanın bir zenci kölenin oğluna ait olduğunu kabul edebiliriz.

ARMENOİD İRK MESELESİ

Von Luschan'danberi birçok müellifler Etilerin armenoid ırkına mensup olduklarını iddia etmişlerdir. Von Luschan (1911) bu neticeyi Eti resimlerinin tetkikinden çıkarmıştır. Bugüne kadar birçok müellifler Von Luschan'ın tesiri altında kalmıştır. Onun için bu meseleyi biraz etraflıca tetkik etmek faydalı olacaktır.

Armenoid ırkı ilk defa olarak Von Luschan tarafından tefrik ve tarif edilmiştir. Armenoid tipte kafalar hyperbrachykephal ve hypsikephaldır ve bu kafaları tefrik eden ehemmiyetli bir hususi-

[6] Profesör Dr. Şevket Aziz Kansu'da Alishar kafaları arasında bir negroid kafa teşhis etmiştir. Bak: Şevket Aziz Kansu, 1934. Deuxième contribution à l'étude craniologique des Etis (Hittites). Türk Antropoloji Mecmuası, No. 15-16..

[7] Keilschrifturkunden aus Boghazkoi. Heft III, No. 52, sahife 23, 1922. Beni bu mektubun mevcudiyetinden haberdar ettiği için profesör Landsberger'e müteşekkirim. Bu mektubu havi olan tablet kırıktır ve şimdi mektubun yalnız bir kısmı mevcuttur. Mektubun yukarıda dercedilen metnini profesör Landsberger tercüme etmiştir.

yet de kafanın arkasının yassı oluşudur. Armenoid adı bir ethnienin ismi olduğu için bunun bir ırka tatbiki birçok yanlışlıklara sebebiyet vermiştir. Meselâ Alişar kafaları üzerinde çok güzel bir etüt yapmış olan Dr. Krogman bile bu hataya düşmüştür. Dr. Krogman Alişarda Osmanlı devri sekenesinin armenoid tipte olduğunu söyledikten sonra bu sekenenin ermeni olduğunu istidlâl ediyor (Krogman, 1937, sahife 276). Burada şuna işaret etmek isterim ki bir kafanın armenoid tipte olması o şahsın ermeni milletinden olduğunu göstermez, çünkü bu tip yakın şarkta birkaç millet arasında mevcuttur.

Diğer bazı müellifler de bu tipe Anadolu tipi adını vermişlerdir. Bu kelimededen bu ırkın Anadoludan neşet ettiği veya Anadoluya münhasır olduğu mânası çıkmaktadır. İleride göreceğimiz gibi bu ırkın Anadoludan neşet ettiğini gösteren hiçbir delil yoktur. Onun için bu isim de yanlışlıklara sebep olabilir ve münasip değildir. Diğer bazı müellifler de bu ırka Eti tipi demişlerdir. Bu ırka alardık, garbi Asya tipi vesaire gibi daha başka isimler de verilmiştir. Fakat biz burada bu isimler üzerinde fazla duracak değiliz. Müelliflerin ekserisi henüz daha armenoid ismini tercih ettiklerinden, yanlışlığa sebebiyet veren bir isim olmasına rağmen, biz de burada bu ismi kullanacağız.

Anadolu kalkolitik ve bakır çağı kafalarının ekseriyetinin dolichocephal ve mesocephal olduğunu görmüştük. Bu devir tabakalarında bulunmuş olan birkaç brachycephal kafadan hiçbiri hyperbrachycephal değildir. Bunlar yalnız mutedil derecede brachycephaldirler. Bundan başka bu kafalarda occiput yuvarlıktır ve hiçbirinde plano-occipital yassılık yoktur (şekil 4 ve 5). Armenoid tipte olmadıkları aşikâr olan bu kafalar alpin ırkına mensuplardır.

Daha evvel Etilerin ekseriyetle brachycephal müstevliler olduklarını istidlâl etmiştik. Fakat Eti kafaları da yalnız mutedil derecede brachycephaldirler ve bunların occiputları yuvarlıktır (şekil 7 ve 8). Yani Eti brachycephalleri de alpin ırkına mensuplardır. Bu sebepten dolayı armenoid ırkına Eti tipi demek çok büyük bir hatadır.

Armenoid ırkının Anadoluda neşet etmediğini bize bu kafalar göstermektedir. Fakat bu ırkın şarki Anadoluda neşet edip etmediği sorulabilir. Tilkitepe hafriyatında çıkan kafalar bizi bu hususta tenvir etmektedir. Tilkitepe kalkolitik ve bakır çağı kafaları do-

lichokephal ve mesokephaldir. Yalnız kalkolitik devrinde bir brachykephal kafa mevcuttur. Bunun kafa karinesi 82. 32 dir ve kafanın arkası yassı değildir (şekil 4). Bu kafa da alpin ırkına mensuptur ve armenoid değildir. Yani armenoid ırkın şarki Anadolu da neşet ettiğini gösteren hiçbir delil yoktur.

Armenoid ırkı Anadolu da neşet etmemiştir. Bu yeni tetkik Dr. Krogman'ın (1937) bu husustaki fikrini teyit etmektedir.

Fürst'ün [8] tetkikatından Kıbrısın en eski sekencesinin armenoid olmadığı, fakat milattan evvel 2000 ve 1500 seneleri arasında armenoid tipte insanların Kıbrıs a geldikleri anlaşılmaktadır. Profesör Buxton Kış'te 36 kafa içinden armenoid tipte dört kafa ayırmıştır. Bu kafalar tahminen milattan evvel 3000 senesine aittirler. Demek ki daha bu tarihte armenoid ırkı Anadolu nun haricinde mevcuttu. Profesör Vallois (1935) İranda Tepe - Cemşidi ve Tepe Bad-hora'da bulunan kafalarda armenoid tesiri görmektedir. Bu kafalar milattan evvel 2000-1000 senelerine aittir. Buna mukabil aynı müellifin Tepe-Giyandan kısaca bildirdiği üç kafa dolichocephaldir. Friederichs ve Müller (1933) Harappa'dan armenoid tipte iki kafa bildirmektedirler.

Armenoid ırkının eski devirlerde Anadolu nun haricinde mevcut olduğunu anlıyoruz. Buna mukabil Anadolu nun tetkik edilen bakır çağı ve Eti istasyolarında bu nevi kafalar yoktur. Armenoid tipte insanların Eti devrinde Anadolu nun bazı yerlerinde küçük akalliyetler halinde yaşamış olmaları gayri mümkün değildir. Fakat Etiler bu tipten olmadıkları gibi bu ırk Anadolu da neşet etmemiştir. Eğer armenoid ırkı Anadolu da neşet etmiş olsa idi bu tetkik edilen kafaların hiç olmazsa bir kısmının bu tipten olması lâzım gelirdi.

Avrupada olduğu gibi, Anadolu da en eski brachykephaller alpin tipindedir ve armenoid ırkı Anadolu ya alpinlerden çok daha sonra gelmiştir. Anadolu nun kalkolitik, bakır çağı ve Eti istasyonlarında mevcut olmadığı için armenoid ırkının menşe yerini, Dr. Ariëns Kappers'in (1934) ve Dr. Krogman'ın (1937) telkin ettikleri gibi, daha şarkta aramamız lâzımdır.

[8] Fürst, C. M. «Zur Kenntnis der Anthropologie der Prähistorischen Bevölkerung der Insel Cypern». Lunds Universitets Arsskrift, n. f., Avd. 2, Bd. XXIX, no. 6 (Krogman, 1937, tarafından iktibas edilmiştir).

HULÂSA

Anadolunun kalkolitik ve bakır çağı sekenesinin ekseriyeti dolichocephal ve mesocephaldir. Bakır çağı, esas sekene itibariyle, kalkolitikin bir temadisi gibi görünmektedir. Yani bu iki devir arasında Anadolu'nun ırkı bünyesinde bir değişiklik görülmemektedir. Bu devirlerde brachycephaller nadirdir ve ihtimal müstevlilere aittir [9]. Bu tetkik Anadolu'nun en eski sekenesinin dolichocephal olduğunu ve brachycephallerin sonradan geldiğini göstermiştir.

Avrupada yapılan tetkiklerden dolichocephallerin brachycephallere tekaddüm ettiklerini biliyoruz. Böylece, Anadolu'nun kalkolitikten evvel gelen devirlerinin sekenerinin de dolichocephal olmuş olması muhtemeldir. Fakat bundan Anadolu'da kalkolitikten evvel gelen devirlerde hiç brachycephal bulunmadığı mânası çıkarılmamalıdır. Netekim, Kumtepede bulunan ve neolitik olduğu söylenen bir kafa brachycephaldir (prof. Şevket Aziz Kansu, 1937). Bu ifadeden maksadım daha eski sekenerin ekseriyetinin dolichocephal olması lâzım geldiğidir.

Elimizdeki vesaik milâttan evvel 2000 senesi civarında Anadolu'ya yeni bir akın yapıldığını göstermektedir. Bu akın alpin ırkıdan olan Etiler tarafından yapılmıştır. Maamafih, kraniyolojik deliller müstevli Etilerin yerli halkı imha etmediklerini, bilâkis onlarla kaynaştıklarını ve onları temsile çalıştıklarını telkin etmektedir.

Kalkolitik ve bakır devirlerinde bulunan birkaç brachycephal kafa da alpin tipindedir. Fakat Etiler yeni ve daha büyük bir alpin akınını temsil etmektedirler. Etiler devrinde, tetkik edilen istasyonlarda, brachycephallerin adedi artmıştır. Meselâ Alişarda bakır çağında brachycephaller mevcut olmadığı halde, Eti devrinde burada brachycephalleri görüyoruz. Elimizde kâfi delil mevcut olmamakla beraber, Alişarda görülen vaziyetten, Tunc ve Eti devirleri sekenerinin aynı gruba mensup olmaları mümkün görülmektedir.

Bu etüt aynı zamanda armenoid ırkın menşei meselesini de aydınlatmıştır. Kraniyolojik deliller bu ırkın Anadolu'da neşet etmediğini ve menşe yerinin daha şarkta aranması lâzım geldiğini göstermektedir.

[9] Bakır devrinde bu brachycephalleri Anadolu'ya getiren küçük bir akının yapıldığı görülmektedir. Fakat görünüşe göre bu akın Anadolu'nun ırkı bünyesine Eti akını kadar tesir etmemiştir.

BİBLİYOĞRAFYA

- Angel, J. L.** 1939 The Babaköy skeleton. Archiv für Orientforschung, Band XIII, Heft 1/2. Berlin.
- Buxton, L. H. D.** 1924 In S. Langdon, Excavations at Kish, vol. I. Paris.
- Buxton, L. H. D. ve Rice, D. T.** 1931 Report on the human remains found at Kish. The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. Vol. LXI.
- Ehrich, R. W.** 1938 Late cemetery crania. Starr, R. F. S. - Nuzi. Report on the Excavations at Yorgantepe near Kirkuk. Cambridge.
- Fischer, E.** 1923 «Spezielle Anthropologie: Rassenlehre». Anthropologie, unter Leitung von G. Schwalbe und E. Fischer. «Die Kultur der Gegenwart», Hrg. Von P. Hinneberg 3. teil. 5 A bt. (Leipzig und Berlin). (Krogman, 1937, tarafından iktibas edilmistir.)
- Friederichs, H. ve Müller, H.** 1933 Die Rassenelemente im Indus-Tal während des 4. und 3. vorchristlichen Jahrtausends und ihre Verbreitung. Anthropos, XXVIII.
- Fürst, C. M.** 1933 «Zur Kenntnis der Anthropologie der prähistorischen Bevölkerung der Insel Cypem» Lunds Universitets Arsskrift, n. f. Avd. 2, Bd. XXI, no. 6. (Krogman, 1937, tarafından iktibas edilmistir.)
- Kansu, Ş. A.** 1930 Hittite'lerin kraniolojik tetkikatına methal. Sur la morphologie des crânes trouvés dans un höyük (Tell) d'Anatolie (Alişar). Introduction à l'étude craniologique des Hittites. Türk Antropoloji Mecmuası (Revue Turque d'Anthropologie). No. 10.
- Kansu, S. A.** 1934 Deuylème contribution à l'étude craniologique des Etis (Hittites). Türk Antropoloji Mecmuası (Revue Turque d'Anthropologie). No. 15-16.
- Kansu, Ş. A.** 1937 Alacahöyükte bulunan iskeletlerin antropolojik tetkiki. Etude anthropologique de quelques squelettes d'Alacahöyük. Belleten, No. 1.
- Kansu, Ş. A.** 1937 Etude anthropologique de quelques squelettes d'Alacahöyük. L'Anthropologie, vol. 47, No. 1-2.
- Kansu, S. A.** 1937 Kumtepe neolitik kemikleri üzerinde antropolojik bir tetkik. Etude anthropologique sur les ossements de Kumtepe (Troad). Belleten, no. 2.
- Kansu, Ş. A. ve Atasayan, M.** 1939 Anadolunun ırk tarihi üzerine antropolojik bir tetkik. Contribution à l'étude sur l'histoire raciale de l'Anatolie. Belleten, no. 9.

- Kansu, Ş. A. ve Atasayan, M.** 1939 Anadolunun ırk tarihi üzerine antropolojik yeni bir tetkik. Nouvelle contribution à l'étude sur l'histoire raciale de l'Anatolie. Türk Antropoloji Mecmuası (Revue Turque d'Anthropologie), no. 19-22.
- Kansu, Ş. A.** 1939 Les ossements d'Ahlalıbel (Age du Cuivre). Türk Antropoloji Mecmuası (Revue Turque d'Anthropologie) no. 19-22.
- Kansu, Ş. A. ve Atasayan, M.** 1939 Afyon Karahisar-Kusura hafriyatında meydana çıkarılan Bakır çağı ve Eti devirlerine ait iskeletler üzerine tetkikler. Recherches sur les squelettes de l'âge du cuivre et de l'époque Hittite, découverts dans les fouilles de Kusura, aux environs d'Afyon Karahisar. Türk Antropoloji Mecmuası (Revue Turque d'Anthropologie) no. 19-22.
- Kansu, Ş. A.** 1939 Etude anthropologique d'ossements d'Arslantepe (Malatya). Revue Hittite et Asiatique, 35.
- Kappers, C. U. A.** 1934 An Introduction to the anthropology of the Near East in ancient and recent times, Amsterdam.
- Keith, Sir A.** 1927 «Report on the human remains» H. R. Hall ve C. L. Wooley : Al-Ubaid, Ur excavations, vol. 1.
- Koşay, H. Z.** 1938 Alacahöyük hafriyatı. Türk Tarih Kurumu yayınlardan. Ser. V. No. 2.
- Krogman, W. M.** 1937 «Cranial types from Alishar Hüyük and their relations to other racial types, ancient and modern, of Europe and Western Asia». Von der Osten's : Alishar Hüyük, seasons of 1930-1932. Kısım. III, Chicago.
- Luschan, von F.** 1911 The Early inhabitants of Western Asia. The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.
- Osten, von der, H. H.** 1937 The Alishar Hüyük, seasons of 1930-1932. 3 kısım Chicago.
- Seltzer, C. C.** 1936 The Racial characteristics of Syrians and Armenians. Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology. Harvard University. Vol. XIII, No. 3.
- Seltzer, C. C.** 1940 Contributions to the racial anthropology of the Near East. Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology. Harvard University. Vol. XVI, no. 2.
- Vallois, M. H. V.** 1935 Notes sur les têtes osseuses rapportées par la mission archéologique. G. Contenau ve R. Ghirshman, Fouilles du Tepé-Giyan, Paris.

Tablo I
Kalkolitik ve Bakır Çağı Kafaları

	BABAKÖT	BİSARLIK		ALİŞAR				KUSURA [°]		AHLATİBEL		ALACAHOYÜK		TILKİTEPE				
		II		Bakır		Bakır		(Bakır)		(Bakır)		(Bakır)		Kalkolitik		Bakır		
		♂(1)	♀(1)	♂(1)	♀(1)	♂(6)	♀(1)	♂(2)	♀(1)	♂(4)	♂(3)	♀(3)	♂(2)	♀(3)	♂(3)	♀(3)	♂(3)	♀(1)
Azami kafa uzunluğu (g-op)	183	180.5	179	182.1	177	189	177	190	180	171.66	191	179	183.66	181				
Azami kafa genişliği (eu - eu)	133	149	130	135	137	141	128	141.5	144.66	135.33	137.5	140.33	137.33	140				
Basion-bregma irtifai (Ba - b)	140	—	—	136.4	—	124	—	147	—	—	131	—	129.5	—				
Porion-bregma irtifai (po - b)	121	116	107	112.8	107	114	—	117	109.5	107	112	105	110	110				
Alın en dar genişliği (Min-frontal)	95	—	94	91.3	93.5	92.5	91	95.6	94.33	97.75	99	95.16	101	93.5				
Yüz genişliği (Zy - Zy)	(126)	—	124	124.4	113	132	—	—	—	116	129	118	128	—				
Basion-nasion kutru (Ba - na)	105?	—	—	102.9	—	98	—	—	—	—	97	—	100.5	—				
Basion-prosthion kutru (Ba - pr)	(100)??	—	—	91	—	98	—	—	—	—	85	—	97.5	—				
Nasion-prosthion kutru (Na - pr)	(69)	—	66	69.6	—	70	—	—	—	63	65	—	65.5	—				
Göz çukuru genişliği	39?	38	38	38.9	37	42	—	—	—	37	—	—	38.25	—				
Göz çukuru irtifai	33	29	35	33.7	31	32	—	—	—	31	—	—	31	—				
Burun uzunluğu	(50)	48?	46	48.8	—	46	—	—	—	46	—	—	49.5	—				
Burun genişliği	(23)??	23.3	22	24.9	—	24	—	—	—	22	—	—	23.75	—				
Azami diş kemeri genişliği	(63)??	—	58	60.3	—	64	—	—	—	—	—	—	66	—				
Azami diş kemeri uzunluğu	(59)???	—	—	51.5	—	55	—	—	—	—	—	—	59	—				
Kafa karinesi	72.6	82.5	72.6	74.2	77.4	74.6	72.32	74.18	80.43	78.84	72.02	78.38	74.9	77.34				
İrtifa - uzunluk karinesi	76.5	—	—	75.1	—	64.92	—	73.05	—	—	69.68	—	72.07	—				
İrtifa - genişlik karinesi	105.2	—	—	100.3	—	86.71	—	101.43	—	—	93.57	—	94.52	—				
Porion-bregma irtifa-uzunluk karinesi	66.1	64.2	59.8	62	60.5	60.32	—	61.32	60.69	61.88	59.57	58.88	59.91	60.77				
Porion-bregma irtifa-Genişlik karinesi	90.9	71.85	82.3	83.6	78.1	80.86	—	82.68	76.35	80.76	80	77.93	80.08	78.57				
Göz çukuru karinesi	84.6?	76.3	92.1	87.1	83.8	76.19	—	—	—	—	—	—	81.07	—				
Burun karinesi	46??	48.5	47.8	51.3	—	52.17	—	—	—	83.78	—	—	48.02	—				
Müstaraz kafa - yüz karinesi	(94.7)	—	95.4	92.2	82.5	92.3	—	—	—	84.05	92.14	86.76	93.19	—				
Üst yüz karinesi	54.7	—	53.2	56	—	53.03	—	—	—	54.31	50.38	50.73	50.73	—				
Yüz-alın karinesi (Zygo-frontal)	75.3	—	75.8	73.5	82.7	72.72	—	—	—	82.31	76.74	—	78.34	—				

[*] Profesör Şevket Aziz Kansu raporunu yazdığı zaman (1939) 94.76 numaralı kafanın tarihi bilinmiyordu ve raporda bu kafa bir istifaam işareti ile gösterilmişti. Fakat Miss Lamb'in bilâhara Profesör Şevket Aziz Kansu'ya yazdığı bir mektuptan bunun bakır çağına ait olduğu anlaşıldığından bu kafanın ölçüleri bakır çağı serisine dahil edilmiştir.

Tablo II
Tunç ve Eti Devri Kafaları

	HISARLIK III		ALIŞAR		KUSURA (Eti) ♂ (2)	ARSLANTEPE (Eti) ♂ (1)	
	♂ (2)	♀ (1)	Tunç ♂(2)	Eti			
				♂(8)			♀(3)
Azami kafa uzunluğu (g - op)	192	188	180.5	182.9	176.5	—	
Azami kafa genişliği (eu - eu)	136.7	134	142.5	144.6	141	—	
Basion-bregma irtifarı (Ba - b)	—	—	136	125.9	136.5	—	
Porion-bregma irtifarı (po - b)	110	111	116	113.4	119	—	
Alın en dar genişliği (Min. frontal)	—	—	100.5	99.8	94.5	—	
Yüz genişliği (Zy - Zy)	—	—	135.5	129.8	135? [*]	—	
Basion - nasion kutru (Ba - na)	—	—	95	103.7	103.5	—	
Basion-prosthion kutru (Ba - pr)	—	—	84	98.6	99	—	
Nasion-prosthion kutru (Na - pr)	105	—	60	68.6	69.5	—	
Göz çukuru genişliği	38	—	36	40.1	41	—	
Göz çukuru irtifarı	30	—	34	32.6	32.5	—	
Burun uzunluğu	48	—	49	52.3	49	—	
Burun genişliği	24.5	—	26	26.1	25.5	—	
Azami dış kemeri genişliği	—	—	53	61.9	62	—	
Azami dış kemeri uzunluğu	—	—	46	50.8	50.5	—	
Kafa karinesi	71.2	71.3	79.1	79.2	79.87	82.08	
İrtifa - uzunluk karinesi	—	—	77.7	68.1	77.3	—	
İrtifa - genişlik karinesi	—	—	93.2	87.1	96.97	—	
Porion - bregma irtifa - uzunluk karinesi	58.7	57	64.3	62	67.42	66.49	
Porion - bregma irtifa - genişlik karinesi	80.5	82.83	81.5	78.4	84.52	80.13	
Göz çukuru karinesi	78.9	—	94.4	81.4	79.27	—	
Burun karinesi	50.9	—	53.1	50.2	52.42	—	
Müstarak kafa - yüz karinesi	—	—	95.1	89.7	91.83 [*]	—	
Üst yüz karinesi	—	—	43.8	52.9	54.81 [*]	—	
Yüz-alın karinesi (Zygo-frontal)	—	—	74.2	77.9	70.37 [*]	—	

[*] Müellifin ilâvesi.

Tablo III
Kalkolitik ve Bakır Devri Kafaları
Grup I (Dolichocephal ve Mesokephal Kafalar)

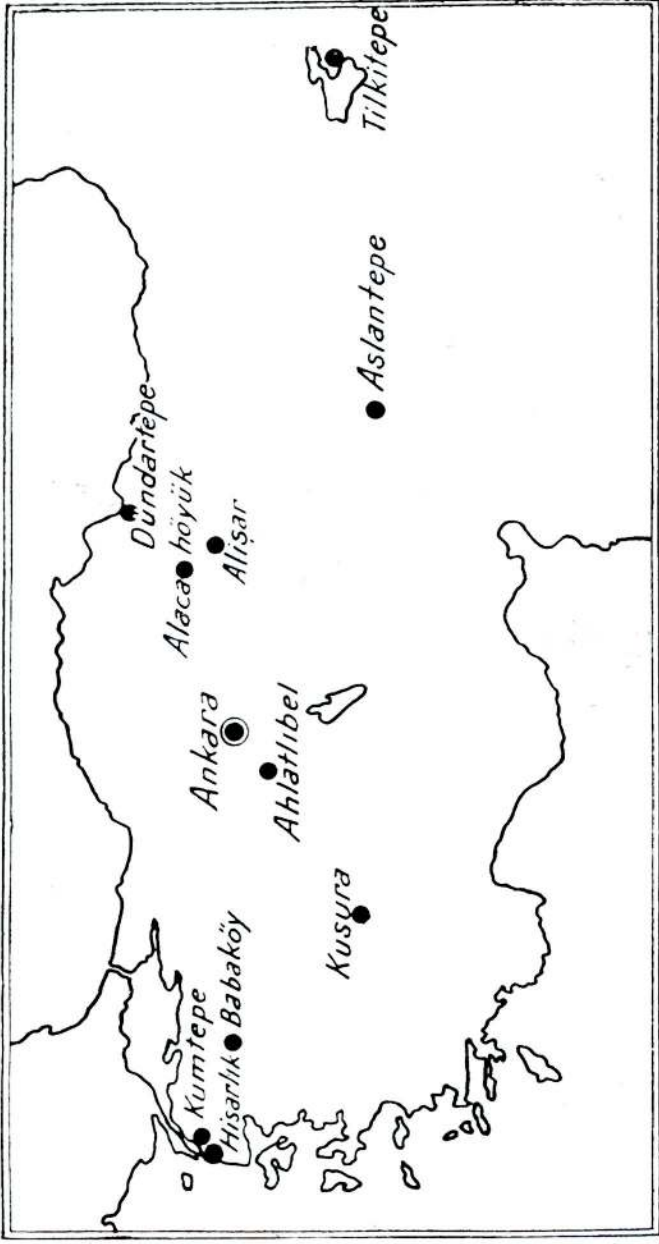
	BABAÖÜT	ALİŞAR				KUSURA (Bakır)		AHLATÜBEL (Bakır)		ALACAÖÜÖK (Bakır)		TILKİTEPE			
		Kalkolitik		Bakır		Ö(2)	Ö(1)	Ö(4)	Ö(1)	Ö(2)	Kalkolitik		Bakır		
		Ö(1)	Ö(6)	Ö(6)	Ö(1)						Ö(2)	Ö(2)	Ö(3)	Ö(3)	
	Ö 1)														
Azamî kafa uzunluğu (g - op)	183	179	182.1	177	189	177	190	185	173	191	178	183.66	181		
Azamî kafa genişliği (eu - eu)	133	130	135	137	141	128	141.5	140	132.5	137.5	136	137.33	140		
Basion-bregma irtifarı (Ba - b)	140	—	136.4	—	124	—	147	—	—	131	—	129.5	—		
Porion-bregma irtifarı (po - b)	121	107	112.8	107	114	91	117	110	107	112	105	110	110		
Alın en dar genişliği (Min-frontal)	35	94	91.3	93.5	92.5	—	95.6	96	95.5	99	94.25	101	93.5		
Yüz genişliği (Zy - Zy)	(126)	124	124.4	113	132	—	—	—	116	129	118	128	—		
Basion - nasion kutru (Ba - na)	105?	—	102.9	—	98	—	—	—	—	97	—	100.5	—		
Basion-prosthion kutru (Ba - pr)	(100)??	—	91	—	98	—	—	—	—	85	—	97.5	—		
Nasion-prosthion kutru (Na - pr)	(69)	66	69.6	—	70	—	—	—	63	65	—	65.5	—		
Göz çukuru genişliği	(39)?	38	38.9	37	42	—	—	—	37	—	—	38.25	—		
Göz çukuru irtifarı	33	35	33.7	31	32	—	—	—	31	—	—	31	—		
Burun uzunluğu	(50)	46	48.8	—	46	—	—	—	46	—	—	49.5	—		
Burun genişliği	(23)??	22	24.9	—	24	—	—	—	22	—	—	23.75	—		
Azamî diş kemeri genişliği	(63)??	58	60.3	—	64	—	—	—	—	—	—	66	—		
Azamî diş kemeri uzunluğu	(59)???	—	51.5	—	55	—	—	—	—	—	—	59	—		
Kafa karinesi	72.6	72.6	74.2	77.4	74.6	72.32	74.18	75.67	76.57	72.02	76.41	74.9	77.34		
İrtifa - uzunluk karinesi	76.5	—	75.1	—	64.92	—	73.05	—	—	69.68	—	72.07	—		
İrtifa - genişlik karinesi	105.2	—	100.3	—	86.71	—	101.43	—	—	93.57	—	94.52	—		
Porion-bregma irtifa uzunluk karinesi	66.1	59.8	62	60.5	60.32	—	61.32	59.45	61.83	59.57	58.98	59.91	60.77		
Porion-bregma irtifa - genişlik karinesi	90.9	82.3	83.6	78.1	80.86	—	82.68	78.57	80.76	80	77.20	80.08	78.57		
Göz çukuru karinesi	84.6?	92.1	87.1	83.8	76.19	—	—	—	83.78	—	—	81.07	—		
Burun karinesi	46??	47.8	51.3	—	52.17	—	—	—	47.82	—	—	48.02	—		
Müstaraz kafa - yüz karinesi	(94.7)	95.4	92.2	82.5	92.3	—	—	—	84.05	92.14	86.76	93.19	—		
Üst yüz karinesi	54.7	53.2	56	—	53.03	—	—	—	54.31	50.38	—	50.73	—		
Yüz - alın karinesi (Zygo-frontal)	75.3	75.8	3.5	82.7	72.22	—	—	—	82.31	76.74	—	78.34	—		

Tablo IV
Kalkolitik ve Bakır Devri Kafaları
Grup II (Brachykephal Kafalar)

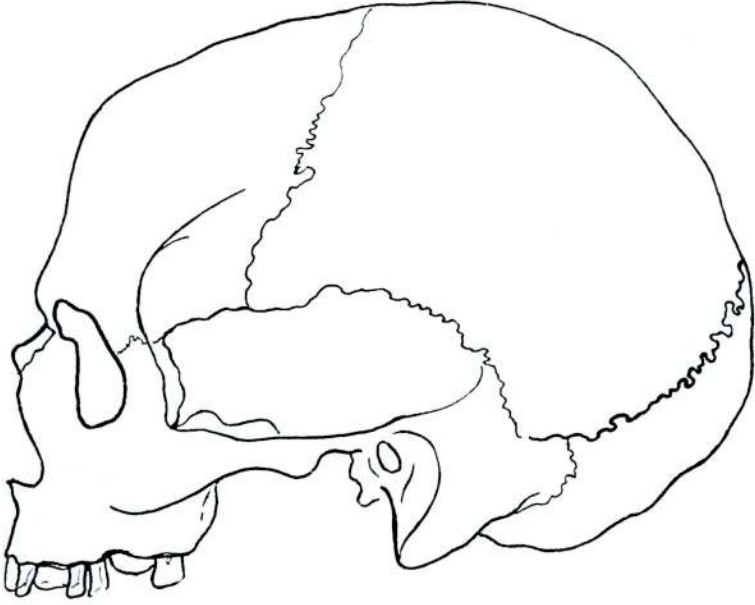
	HİSARLIK II ♀ (1)	ALACAĞÖYÜK (Bakır) No. IV ♂	ALACAĞÖYÜK (Bakır) No. XVI ♂	ALACAĞÖYÜK (Bakır) No. XX ♀	TILKITEPE (Kalkolitik) No. 34 ♀
Azamî kafa uzunluğu (g - op)	180.5	176	179	169	181
Azamî kafa genişliği (eu - eu)	149	147	147	141	149
Basion-bregma irtifarı (Ba - b)	—	—	—	—	—
Porion-bregma irtifarı (po - b)	116	109	—	—	—
Alın en dar genişliği (Min-frontal)	—	95	92	100	97
Göz çukuru genişliği	38	—	—	—	—
Göz çukuru irtifarı	29	—	—	—	—
Burun uzunluğu	48?	—	—	—	—
Burun genişliği	23.3	—	—	—	—
Kafa karinesi	82.5	83.52	82.1	83.4	82.32
Porion-bregma irtifa-uzunluk karinesi	64.2	61.93	—	—	—
Porion-bregma irtifa-genişlik karinesi	77.85	74.14	—	—	—
Göz çukuru karinesi	76.3	—	—	—	—
Burun karinesi	48.5	—	—	—	—

Tablo V
Tunç ve Eti Devri Kafaları
Grup I (Dolichocephal ve Mesokephal Kafalar)

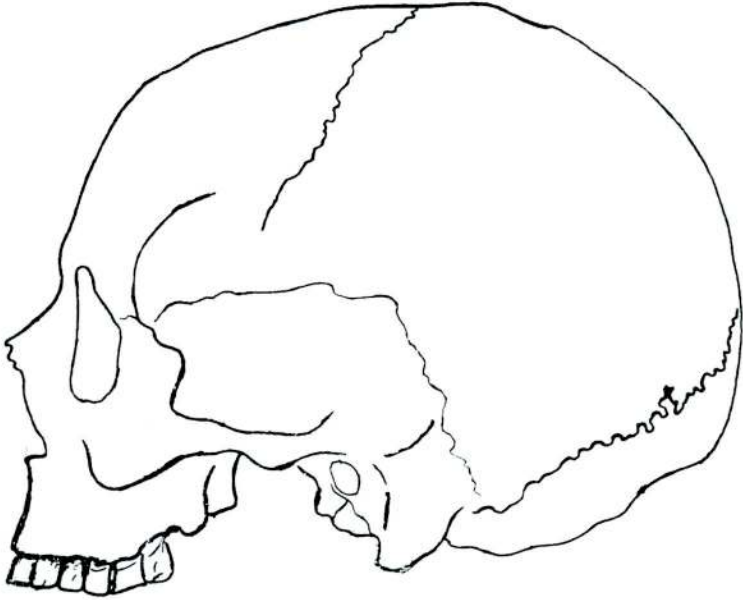
	ALIŞAR			KUSURA (Eti)	HISARLIK III	
	Tunç	Eti			♂(1)	♂(2)
	♂(1)	♂(5)	♀(1)	♂(1)		
Azamî kafa uzunluğu (g-op)	186	186	177	176	192	188
Azamî kafa genişliği (eu - eu)	139	143.2	140	135	136.7	134
Basion-bregma irtifatı (Ba - b)	—	124.8	—	136	—	—
Porion-bregma irtifatı (po - b)	119	113.6	99	118	110	111
Alın en dar genişliği (Min-frontal)	101	97.6	98	94	—	—
Yüz genişliği (Zy - Zy)	134?	128.2	—	—	—	—
Basion - nasion kutru (Ba - na)	—	100.6	—	107	—	—
Basion-prosthion kutru (Ba - pr)	—	97.4	—	106	—	—
Nasion-prosthion kutru (Na-pr)	—	67.4	—	65	105	—
Göz çukuru genişliği	—	39.8	—	41	38	—
Göz çukuru irtifatı	—	32.4	—	31	30	—
Burun uzunluğu	—	52.4	—	47	48	—
Burun genişliği	—	25.4	—	29	24.5	—
Azamî diş kemeri genişliği	—	62.2	—	60	—	—
Azamî diş kemeri uzunluğu	—	51	—	52	—	—
Kafa karinesi	74.7	76.9	79.1	76.70	71.2	71.3
İrtifa - uzunluk karinesi	—	67.1	—	77.27	—	—
İrtifa - genişlik karinesi	—	87.2	—	100.74	—	—
Porion-bregma irtifa-uzunluk karinesi	64	61	55.9	67.05	58.7	57
Porion-bregma irtifa- genişlik karinesi	85.6	79.3	70.7	87.41	80.5	82.83
Göz çukuru karinesi	—	81.4	—	75.61	78.9	—
Burun karinesi	—	48.6	—	61.70	50.9	—
Müstaraz kafa - yüz karinesi	96.4	89.5	—	—	—	—
Üst yüz karinesi	—	52.5	—	—	—	—
Yüz-alın karinesi (Zygo-frontal)	75.4	77.6	—	—	—	—

Tetik edililen istasyonlar (The sites studied)

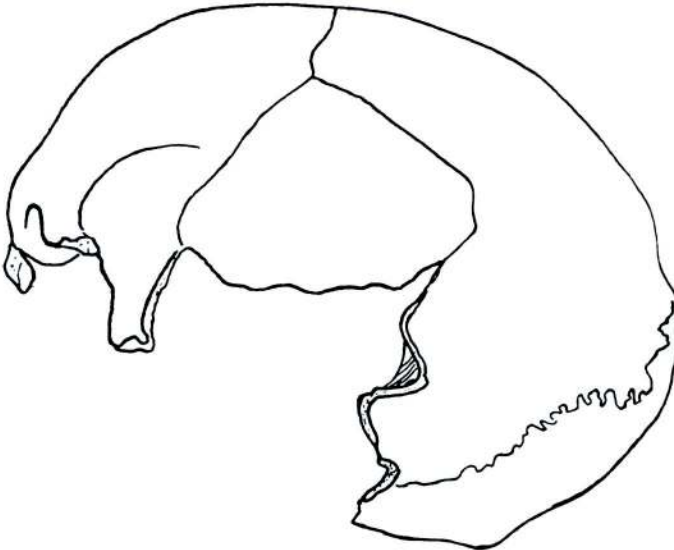
Şekil (fig.) 1: Kusura No. 94.76. Bakır çağı. (Copper Age). Kafa Karinesi (Cranial ind.) 14.86 (After Şevket Aziz Kansu, 1939)

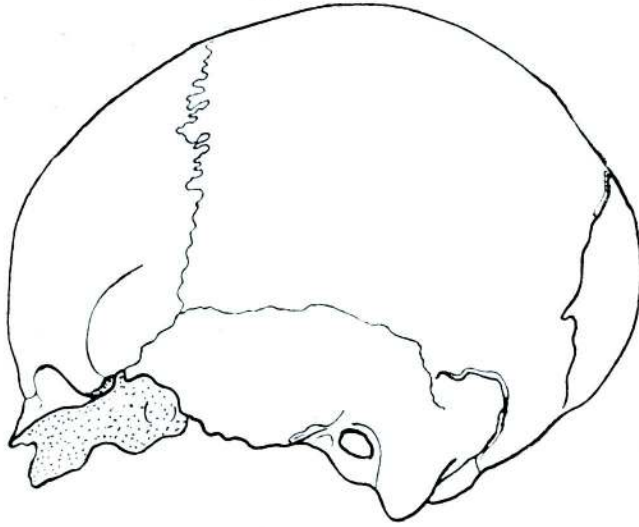
Şekil (fig.) 2: Alışar No. ex 20. Bakır çağı. (Copper Age). Kafa Karinesi (Cranial ind.) 78.1
Belleten: C. V

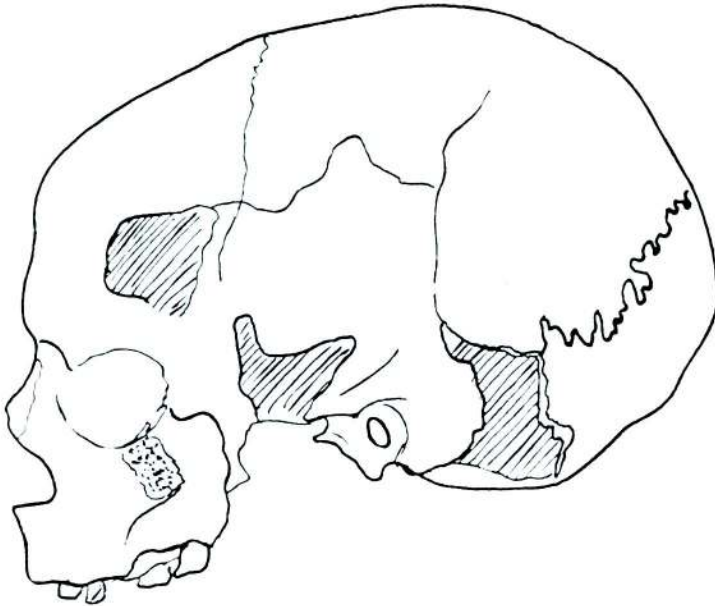
Şekil (fig.) 3: Tilkitepe No. 4. Bakır çağı (Copper Age). Kafa Karinesi (Cranial ind.)
73.4

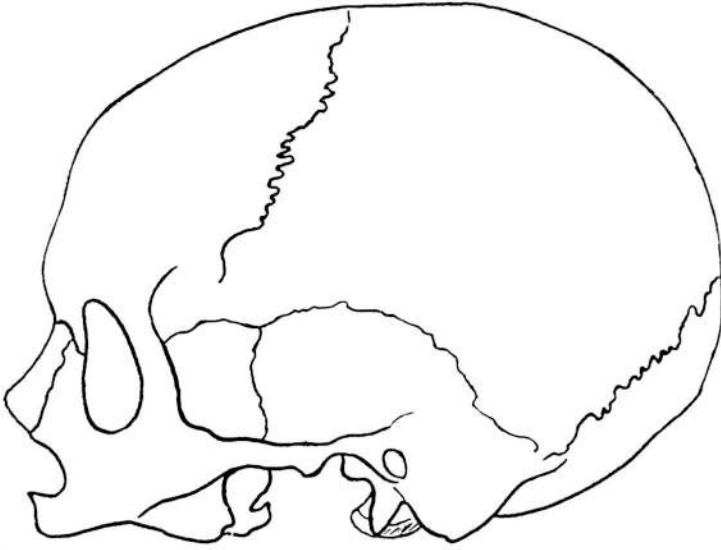
Şekil (fig.) 4: Tilkitepe No. 34. Katkolitik (Chalcolithic). Kafa Karinesi (Cranial ind.)
82.32

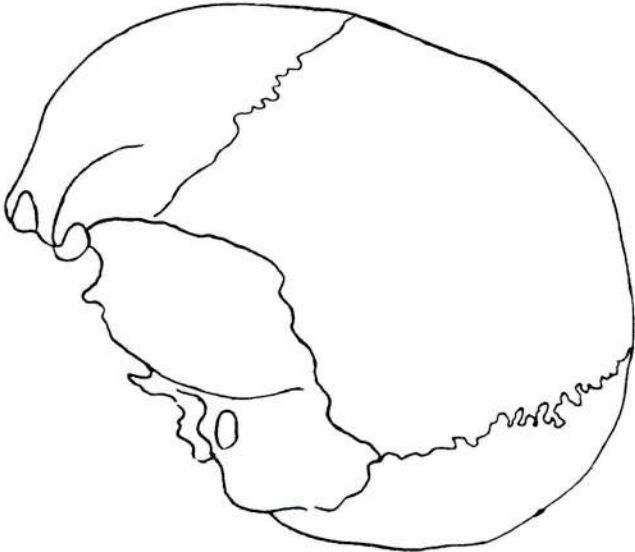
Şekil (fig.) 5: Kusura No. 94 26 Bakır çağı (Copper Age). Kafa Karinesi (Cranial ind.)
80,60

Şekil (fig.) 6: Alişar No. ex 13. Eti (Hittite). Kafa Karinesi (Cranial ind.) 73,6
Belleten : C. V

Şekil (fig.) 7: Alişar No. cx 16. Tunç (Bronze). Kafa Karinesi (Cranial ind.) 83.4

Şekil (fig.) 8: Alişar No. bx 35. Eti (Hittite). Kafa Karinesi (Cranial ind.) 81,5

Tablo VI
Tunç ve Eti Devri Kafaları
Grup II (Brachykephal Kafalar)

	ALIŞAR			KUSURA	ARSLANTEPE
	Tunç ♂ (1)	Eti		(Eti)	(Eti)
		♂ (3)	♀ (2)	♂ (1)	♂ (1)
Azamî kafa uzunluğu (g - op)	175	177.7	173	177	—
Azamî kafa genişliği (eu - eu)	146	147	141.5	147	—
Basion-bregma irtifarı (Ba - b)	136	128.5	121.5	137	—
Porion-bregma irtifarı (po - b)	113	113	113	120	—
Alın en dar genişliği (Min-frontal)	100	103.3	96	95	—
Yüz genişliği (Zy - Zy)	137	132.3	125	135? [*]	—
Basion - nasion kutru (Ba - na)	95	111.5	87	100	—
Basion-prosthion kutru (Ba - pr)	84	101.5	77	92	—
Nasion-prosthion kutru (Na-pr)	60	70.6	62	74	—
Göz çukuru genişliği	36	40.6	37	41	—
Göz çukuru irtifarı	34	33	33	34	—
Burun uzunluğu	49	52	48	51	—
Burun genişliği	26	27.3	24	22	—
Azamî diş kemeri genişliği	53	61.3	62	64	!
Azamî diş kemeri uzunluğu	46	50.5	43	49	—
Kafa karinesi	83.4	82.8	81.75	83.05	82.08
İrtifa - uzunluk karinesi	77.7	70.7	70.4	77.4	—
İrtifa - genişlik karinesi	93.2	86.75	86.1	93.20	—
Porion-bregma irtifa-uzunluk karinesi	64.6	63.63	67.3	67.80	66.49
Porion-bregma irtifa- genişlik karinesi	77.4	76.83	82.5	81.6	80.13
Göz çukuru karinesi	94.4	81.23	89.2	83	—
Burun karinesi	53.1	52.76	50	43.14	—
Müstaraz kafa - yüz karinesi	93.8	89.93	91.2	91.83 [*]	—
Üst yüz karinesi	43.8	53.46	46.6	54.81 [*]	—
Yüz-alın karinesi (Zygo-frontal)	73	78.23	74.4	70.37 [*]	—

[*] Muellifin ilâvesi.

